

Social Work & Education

© SW&E, 2020

Олексюк, Н. (2020). Зміст роботи соціального педагога в центрі соціально-психологічної реабілітації: досвід і перспективи. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 2. Ternopil-Aberdeen, 2020. pp. 236-243. DOI: 10.25128/2520-6230.20.2.3.10.

УДК 37.013.42

DOI: 10.25128/2520-6230.20.2.3.10.

ЗМІСТ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ЦЕНТРІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

Наталія Олексюк,
доктор педагогічних наук,
професор,
кафедра соціальної педагогіки і
соціальної роботи,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
nataliya_oleksiuk@ukr.net.

ORCIDiD: 0000-0002-1538-1470

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність проблеми дитячої бездоглядності. Схарактеризовано основні причини (природні, організаційні, економічні, соціальні, культурні) та наслідки (ускладнення процесу соціалізації дитини, негативний вплив на її здоров'я, девіантна та злочинна поведінка) дитячої бездоглядності. Зазначено, що в Україні сформовано систему спеціальних установ для бездоглядних дітей, важливою складовою якої є центр соціально-психологічної реабілітації. Вказано, що особлива роль у налагодженні життєдіяльності безпритульних дітей у центрі соціально-психологічної реабілітації відводиться соціальному педагогу. Виділено функції та посадові обов'язки соціального педагога, описано алгоритм його діяльності. Визначено шляхи оптимізації вирішення проблеми дитячої бездоглядності та окреслено перспективи подальших наукових пошуків в означеній сфері.

Article history:

Received: March 12, 2020

1st Revision: March 26, 2020

Accepted: May 30, 2020

Ключові слова: дитина; проблема; бездоглядність; центр соціально-психологічної реабілітації; соціальний педагог; функції; алгоритм діяльності.

Вступ

Становлення незалежної української держави, її економічний та соціальний розвиток, інтеграція в європейське і світове співтовариство можливі лише за умов докорінних позитивних змін у всіх сферах суспільного життя і, перш за все – у соціальній сфері. Найбільша увага при цьому, на наш погляд, має приділятися процесам, які відбуваються з дітьми – майбутнім нашої країни. Однією з найактуальніших і найболючіших проблем сучасного суспільства є дитяча бездоглядність, масштаби якої вражають: тільки за офіційними даними в Україні більше 190 тис. бездоглядних дітей. Більшість з них ведуть асоціальний спосіб життя: 60% є наркоманами, 20% – жертвами сексуального насильства, 10% – ВІЛ-інфікованими (Безпалько, 2010, с. 47; Капська, 2010, с. 101). Виходячи із зазначеного, надзвичайно актуальним сьогодні є надання соціально-педагогічної допомоги бездоглядним дітям, що дозволить створювати належні умови для їх всебічного розвитку та виховання, поширювати форми сімейного виховання, влаштовувати цих дітей у дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї, здійснювати підготовку та перепідготовку батьків-вихователів та прийомних батьків, фахівців закладів соціального захисту дітей, збільшувати обсяги фінансування заходів щодо подолання дитячої бездоглядності, а вирішення таких проблем покладати не лише на відповідні служби, але й вирішувати суспільством у цілому, а головне – повернутися цим дітям (при можливості та доцільності) до рідної сім'ї, знайти інше постійне місце проживання, розпочати повноцінне самостійне життя (Горобець, 2012, с. 5; Посібник, 2010, с. 11).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема дитячої бездоглядності неодноразово була предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Причини і наслідки цього явища, можливі шляхи його подолання розглядалися у роботах І. Горобець, А. Капської, Г. Ковганич, Т. Кравченко, О. Лазаренко, Н. Максимової, Ж. Петрочко, І. Петрюк, І. Пешої, В. Оржеховської, Т. Федорченко, Т. Хмуринської та ін. Проте, незважаючи на досить широке коло розглянутих теоретичних та практичних питань, зміст і специфіка роботи соціального педагога з бездоглядними дітьми, на жаль, залишилися поза увагою науковців. Саме тому **метою нашої статті** є дослідження змісту соціально-педагогічної роботи з бездоглядними дітьми в центрах соціально-психологічної реабілітації.

Методологія дослідження

У розв'язанні соціальних проблем бездоглядних дітей, стимулюванні розвитку їхніх сил, конструктивної діяльності щодо зміни несприятливої життєвої ситуації, соціальні педагоги використовують різноманітні методи соціально-педагогічної роботи: первинні (класичні, інноваційні) – індивідуальну підтримку, групову роботу, роботу в громаді, індивідуальну терапію, сімейну терапію, групову терапію, і вторинні – супервізію (наставництво та спостереження), планування, консультування, розвиток організації, менеджмент тощо.

Основна частина

Згідно з Законом України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» (2005 р.), бездоглядні діти – це діти, не забезпечені сприятливими умовами для фізичного, духовного та інтелектуального розвитку (матеріальне благополуччя сім'ї, належне виховання, догляд і дбайливе ставлення до дитини, здорова моральна атмосфера тощо). Відповідно, дитяча бездоглядність – це послаблення чи недостатність нагляду за поведінкою, розвитком, самопочуттям дитини з боку батьків чи осіб, які їх замінюють (Про основи соціального захисту, 2005).

До основних чинників бездоглядності відносимо: природні (зростання смертності батьків внаслідок погіршення екологічної ситуації, поширення невиліковних хвороб, погіршення якості життя), організаційні (невідповідність організації роботи органів виконавчої влади до реальних потреб суспільства; неспроможність батьків утримувати дітей; низька результативність роботи органів опіки та піклування; недосконала система виявлення неблагополучних сімей), економічні (погіршення матеріального становища значної частини населення країни; економічна експлуатація дорослими дитячої праці), соціальні (збільшення кількості розлучень; поширення алкоголізму та наркоманії; застосування жорстоких форм виховання дітей в сім'ях; перебування дітей під опікою матеріально неспроможних родичів; загострення конфліктів між батьками та дітьми; неорганізоване дозвілля дітей; відсутність відповідальності батьків за утримання і виховання дітей; негативні тенденції у ЗМІ), культурні (знецінення сім'ї; взаємне відчуження школи, сім'ї та громадськості; нездатність (небажання) сім'ї виконувати виховну та соціалізуючу функції) чинники (Капська, 2010, с. 101; Олексюк, 2011, с. 127; Петрочко, 2010, с. 58).

Виявлено, що дитяча бездоглядність має ряд негативних наслідків: значно ускладнює процес соціалізації дитини, засвоєння нею життєвих правил, норм та цінностей; негативно впливає на стан здоров'я і розвиток дитини; є причиною девіантної поведінки дитини, сприяє зростанню дитячої злочинності, поширенню таких негативних соціальних явищ, як: торгівля дітьми, їх сексуальна експлуатація, дитяча порнографія (Хмурина, 2016, с. 309–311).

Частиною системи спеціальних установ для бездоглядних дітей є центр соціально-психологічної реабілітації дітей (далі – Центр) – це заклад соціального захисту для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги. Статус і засади діяльності Центру, порядок та умови тримання у ньому дітей регулюються «Типовим положенням про центр соціально-психологічної реабілітації дітей» (2004р.). Основними завданнями Центру є: надання дітям комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги; проведення психолого-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини; створення умов для здобуття дітьми освіти; сприяння формуванню у дітей власної життєвої позиції для подолання асоціальної поведінки; здійснення трудової адаптації дітей з урахуванням їх інтересів та можливостей; розробка рекомендацій для

педагогічних та соціальних працівників і батьків (Типове положення, 2004; Пеша, 2007, с. 20).

Згідно встановленого порядку, мешканцями Центру можуть бути діти, які: заблукали; були покинуті батьками або піклувальниками; змушені жебракувати на вулиці і місце знаходження їх батьків не встановлено; залишилися без піклування батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників); з якихось причин залишили сім'ю чи навчальний заклад; місцеперебування яких вдома загрожувало їх життю та здоров'ю, тому вони були вилучені ювенальною превенцією із сімей; втратили зв'язок з батьками під час стихійного лиха, аварії, катастрофи, інших надзвичайних подій; не мають постійного місця проживання і засобів до життя, підкинуті та безпритульні діти; в силу обставин самі звернулися за допомогою до адміністрації притулку; відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк. До створення належних умов для проживання дітей в Центрі залучаються фахівці різних сфер – соціальні працівники, юристи, педагоги, психологи, благодійні організації (Капська, 2010, с. 103; Петрочко, 2010, с. 59).

На основі аналізу практичного досвіду встановлено, що особлива роль у налагодженні життєдіяльності дітей у Центрі відводиться соціальному педагогу – педагогічному працівнику, основна мета роботи якого полягає у забезпеченні соціально-правового захисту дитини в Центрі та поза його межами, попередження впливу негативних соціальних чинників на формування та розвиток особистості дитини. Соціальний педагог Центру виконує наступні функції: збирає інформацію, що стосується соціального статусу дитини; збирає й веде документацію на кожну дитину; аналізує наявну інформацію про соціальний статус дитини й обговорює з директором і персоналом притулку можливості для соціалізації дитини і її пристрою; установлює контакти й підтримує зв'язки з іншими установами, що займаються наданням допомоги дітям з неблагополучних родин; готує документи на всиновлення дитини, узяття її під опіку або перевід в іншу установу; здійснює соціальну підтримку дитини під час її перебування в притулку; допомагає директору Центру в підготовці документів для порушення кримінальної справи в інтересах дитини; сприяє в організації життєдіяльності й виховання дитини в притулку; бере на себе обов'язки вихователя у випадку відсутності його в штатному розкладі (Капська, 2010, с. 104; Олексюк, 2011, с. 44; Пеша, 2007, с. 21).

Окрім того, соціальний педагог Центру має такі посадові обов'язки: проводить психолого-педагогічні обстеження дітей, вивчає їх психологічний стан, умови життя і виховання у сім'ї, індивідуальні особливості розвитку, особисті якості, інтереси, причини самовільного залишення ними навчального закладу чи місця роботи, втечі з сім'ї тощо; вживає заходів для встановлення особи дитини, якщо через вік або з інших причин цього не можна з'ясувати; протягом доби після встановлення особи дитини надсилає відомості про місце її перебування батькам (усиновителям) або опікунам (піклувальникам), органам внутрішніх справ; інформує службу у справах дітей про батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників) чи посадових осіб, які зневажають права та інтереси дітей, провокують їх асоціальну поведінку, самовільне залишення сім'ї, навчальних

закладів, створюють загрозу їх здоров'ю та інтелектуальному розвитку, в разі потреби порушують клопотання про застосування до батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників) заходів громадського впливу, притягнення їх до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової відповідальності; проводить індивідуальні та групові виховні заходи, психотерапевтичні заняття, на яких особливу увагу приділяють розвитку позитивних нахилів та інтересів, усуненню недоліків у поведінці дітей, встановленню нормальних взаємовідносин з дорослими та однолітками; може створювати разом з ЦСССМ консультаційні пункти при Центрах з метою надання дітям, їх батькам, працівникам Центру кваліфікованих консультацій залежно від конкретних причин соціального дискомфорту; інформує дітей або їх законних представників про можливість отримання безоплатної правової допомоги; сприяє створенню належних умов для життєдіяльності дітей у сім'ї, навчальних закладах тощо. Успішність реалізації соціальним педагогом функцій та посадових обов'язків зумовлюється комплексом індивідуально-психологічних якостей, відповідних знань, умінь і навичок, а також професійною спрямованістю особистості соціального педагога (Горобець, 2012, с. 5; Олексюк, 2011, с. 45; Хмурина, 2016, с. 309).

Алгоритм діяльності соціального педагога з дітьми в умовах Центру включає такі його послідовні дії: збір інформації про дітей; аналіз отриманої інформації; розробка плану рішення проблеми; вироблення рекомендацій для дитини, педагога, батьків; консультування всіх учасників супроводу про шляхи і способи вирішення проблем дитини; розв'язання проблеми; аналіз виконаних рекомендацій всіма учасниками; відстеження і подальший аналіз результатів виконання плану рішення проблеми, розвитку дитини (Олексюк, 2011, с. 129).

Вважаємо, що для подолання основних причин дитячої бездоглядності необхідно: виявляти на ранній стадії сім'ї, які неспроможні виконувати виховні функції; вживати заходів для запобігання соціальному сирітству; створювати належні умови для всебічного розвитку та виховання дітей; пропагувати форми сімейного виховання; забезпечувати спеціальну підготовку та перепідготовку батьків-вихователів та прийомних батьків, фахівців закладів соціального захисту дітей.

Висновки

Таким чином, бездоглядні діти – це діти, за поведінкою, навчанням, розвитком та вихованням яких відсутній відповідний контроль з боку батьків і школи. Центри соціально-психологічної реабілітації, що надають соціальні послуги бездоглядним дітям, прагнуть надати їм особисту безпеку, медичну допомогу, освіту та гарантії на гідне життя. Метою соціального педагога, який працює з бездоглядними дітьми, є створення всіх необхідних умов для їх виховання, розвитку, соціалізації в атмосфері уваги й турботи.

Перспективи подальших досліджень. Вважаємо за доцільне проаналізувати зарубіжний досвід вирішення проблеми дитячої бездоглядності, а також можливості використання ресурсів громади у соціально-педагогічній роботі з бездоглядними дітьми.

Література

Безпалько, О. В., Гурковська, Л. П., Журавель, Т. В. (2010). Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям. Методичний посібник К.: Видавничий дім «КАЛИТА». 376 с.

Горобець, І. В. (2012). Механізми державного управління у сфері протидії дитячій безпритульності та бездоглядності в Україні : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02. Івано-Франківськ. 13 с.

Капська, А. Й. (2010). Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями : навч. пос. Тернопіль: Астон. 304 с.

Олексюк Н. С. (2011). Соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України. Монографія. Київ: Видавничий дім «Слово». 304 с.

Посібник з методики міждисциплінарного ведення випадку при роботі з безпритульними, бездоглядними неповнолітніми дітьми. (2010). Організація «Право на здоров'я» (HealthRight International). Київ. 68 с.

Петрочко, Ж. В. (2010). Дитина у складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав. Монографія. Рівне: Видавець О. Зень. 368 с.

Пеша, І. В. (2007). Соціальна допомога безпритульним та бездоглядним дітям, що надається закладами та організаціями різного підпорядкування. Український соціум. № 5/6 (22/23). 49 с.

Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей (2005). Електронний ресурс. Закон України № 2623-IV від 02.06.2005 р. (із змінами). Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>.

Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/4357066>.

Хмурина Т. (2016). Аналіз проблеми безпритульності та бездоглядності дітей та особливості їх реабілітації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород. Вип.1. С. 309–311.

CONTENTS OF SOCIAL PEDAGOGIC WORK IN THE CENTER FOR SOCIAL-PSYCHOLOGICAL REHABILITATION: EXPERIENCE AND PROSPECTS

Natalia Oleksyuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, nataliya_oleksiuk@ukr.net

Abstract. *The article substantiates the urgency of the problem of child neglect. Noted that socio-pedagogical work with neglected children is directed on creation of conditions for their comprehensive development and education, the spread of forms of family education, the implementation of training and retraining of parents-educators and foster parents, professionals, and institutions of social protection of children and organize a full-fledged independent life. The main cause (natural, institutional, economic, social, cultural) and the consequences (complications of the process of socialization of the child, the negative impact on her health, deviant and criminal behaviour) of child neglect. It is noted that in Ukraine formed a system of special institutions for neglected children, an important component of which is the center for socio-psychological rehabilitation. Stated that a special role in establishing the life of street children in centers for social and psychological rehabilitation is given to the social pedagogue. Pointed out that the main objectives are: to provide children with comprehensive social, psychological, pedagogical, medical, legal and other assistance; conducting psycho-pedagogical correction tailored to the individual needs of each child; creating conditions for children's education; promote the formation of children's own position in life to overcome antisocial behaviour; the implementation of labor adaptation of children based on their interests and capabilities; development of recommendations for teachers, social workers and parents highlight the functions and duties of the social teacher, the algorithm of his activities. Identified ways to optimize the solution of the problem of child neglect and outlines the prospects for further scientific research in the indicated area.*

Key words: *child; problem; homelessness; center of social and psychological rehabilitation; social pedagogue; functions; algorithm of activity.*

Reference

Bespalko, O. V., Gurkovska, L. P., Zhuravel, T. V. (2010). Complex assistance to homeless and homeless children. K.: Publishing House «KALITA». 376p. [In Ukrainian].

Gorobets, I. V. (2012) Mechanisms of public administration in combating child homelessness and homelessness in Ukraine: author's abstract diss. ... cand. state. ref.: 25.00.02. Ivano-Frankivsk. 13p. [In Ukrainian].

Oleksiuk, N. S. (2011). Socio-pedagogical work with families of service men in the conditions of reforming of Armed forces of Ukraine: monograph. Kyiv: Publishing house «Slovo». 304p. [In Ukrainian].

Guide on the methodology of interdisciplinary case management in working with homeless and neglected minors. (2010). The organization «Right to health» (Health Right International). Kyiv. 68p. [In Ukrainian].

Petrochko, Zh. V. (2010). The child in difficult life circumstances: social and pedagogical security of rights: monograph. Exactly: Publisher Sen A. 368p. [In Ukrainian].

Pesha, I. V. (2007). Social assistance to homeless and neglected children, provided by the institutions and organizations of various subordination. Ukrainian society. № 5/6 (22/23). 49 p. [In Ukrainian].

On the basis of social protection of homeless persons and homeless children (2005). Electronic resource. Law of Ukraine No. 2623-IV of 02.06.2005 (as amended). Mode of access: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>.

A standard provision on center of social-psychological rehabilitation of children Electronic resource. Mode of access: <https://www.kmu.gov.ua/npas/4357066>.

Khmurinska, T. (2016). Analysis of the problem of homelessness and neglect of children and their rehabilitation. Scientific Herald of Uzhhorod national University. Series: Pedagogy. Social work. Uzhgorod. Vol. 1. P. 309–311. [In Ukrainian].